

زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)، دوره ۸، شماره ۳، پاییز ۱۳۸۹: ۵۵-۳۱

مطالعه‌ی کیفی نقش اینترنت در زندگی فردی و حرفه‌ای زنان متخصص

(اعضای هیئت علمی دانشگاه تهران)

مهدی منتظر قائم*، مریم نورایی نژاد**

چکیده: تکنولوژی با ورود به عرصه‌های فردی و جمعی سبب تغییراتی شده است که انتظار می‌رود در درازمدت به دگرگونی‌های اساسی در تعاریف سنتی از وظایف زن و مرد منجر شود. در این میان، تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی (ICTs) از جمله تکنولوژی‌هایی هستند که با ورود به عرصه‌ی کار و زندگی، سبب تغییرات بسیاری شده‌اند. این تکنولوژی‌ها دربرگیرنده‌ی تلفیق اطلاعات و ارتباطاتی هستند که جهان را به سمت یک جامعه‌ی اطلاعاتی و دانش‌مدار، فارغ از امتیازاتی چون جنسیت رهنمون می‌سازد. اینترنت به‌عنوان بارزترین وجه این تکنولوژی‌ها، با گسترش روزافزون خود در حال شکل دادن فضایی جدید است. زنان نیز که در توزیع قدرت از جایگاه «اولین‌ها» برخوردار نیستند، و طبق تعاریف سنتی بیشتر در نقش‌های مادری و همسری دیده می‌شوند، می‌توانند با بهره‌گیری از این امکان جدید، ابتدا از فشارهای این تعاریف بکاهند و سپس به ارتقای شغلی دست یابند. قابلیت‌های انعطافی تکنولوژی‌های اطلاعاتی و مخصوصاً اینترنت به‌عنوان ابزاری برای کاستن از فشارهای سنتی، اجتماعی و فرهنگی در عرصه‌ی کار و شغل زنان در کنار آمدن با تضاد میان نقش‌های خانگی و شغلی‌شان، زمینه‌ی اصلی این کار پژوهشی بوده است. نتایج این کار نشان‌دهنده‌ی کاربرد اینترنت به‌عنوان ابزار مدیریتی در کاستن از تضادهای میان زندگی خانوادگی و شغلی و برقراری تعادل میان زندگی خانوادگی و حرفه‌ای برای زنان متخصص (اعضای هیئت علمی دانشگاه تهران) است.

واژه‌های کلیدی: اینترنت، زنان متخصص (اعضای هیئت علمی دانشگاه تهران)، نقش‌های جنسیتی، سازگاری شغل و زندگی خانوادگی.

مقدمه

دختر یا پسر به‌دنیا آمدن هر یک از ما، پیامدهایی مهم برای همه‌ی جنبه‌های زندگی‌مان داشته است؛ از انتظاراتی که دیگران در جامعه از ما دارند تا رفتار دیگران با ما و حتی رفتار خودمان. این واقعیت صرف‌نظر

mmontazer@ut.ac.ir

nooraienezhad@gmail.com

* استادیار گروه ارتباطات دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران

** کارشناس ارشد ارتباطات دانشگاه تهران

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۸/۱۱/۱۷

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۷/۱۱/۲۹

۳۲ زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)، دوره ۸، شماره ۳، پاییز ۱۳۸۹

از جامعه‌ای که در آن متولد می‌شویم و فقط با میزان شدت و ضعف کمتر یا بیشتر، در همه جا صادق است. هرچند این پیامدها در نتیجه‌ی میزان اهمیت سنت‌های قدیمی در جوامع گوناگون با هم متفاوت هستند، اما تقریباً همه‌ی جوامع انسانی بر پایه‌ی تفاوت‌های جنسیتی بین زن و مرد سازمان یافته‌اند. «جنسیت؛ مشمول رفتارها، نقش‌ها، کنش‌ها و اندیشه‌های اجتماعی است که فرهنگ حاکم در هر جامعه بر عهده‌ی دو جنس زن و مرد می‌گذارد و دامنه‌ی انتظارات از هر دو جنس را تعیین می‌کند و این‌چنین، قشربندی جنسیتی در جامعه پدیدار می‌شود که عمدتاً مربوط به پاداش‌هایی از قبیل توزیع قدرت، ثروت، وجهه، آزادی‌های فردی، اجتماعی و اقتصادی می‌شود» (نرسیسیانس، ۱۳۸۳).

این تعریف نشان‌دهنده‌ی تبعیتِ نحوه‌ی توزیع قدرت و ثروت از مفاهیمی چون جنسیت در جامعه‌ی انسانی است. جنسیت یکی از عوامل کسب قدرت در جامعه است که باعث رتبه‌بندی میان افراد می‌شود و با حضور خود در تمامی ارکان زندگی، بسیاری از واقعیت‌های اجتماعی را شکل می‌دهد. در این وضعیت در اکثر جوامع، تقسیم وظایف بین زنان و مردان و مسئولیت‌های فردی و اجتماعی آنان به شیوه‌ی سنتی و تابع همان ساختار قدرت، به مردان وظیفه‌ی اشتغال بیرون از خانه و به زنان وظیفه‌ی رسیدگی به امور خانه و نگهداری از کودکان را محول می‌کند.

وقتی طبق سنت‌ها و باورهای جامعه، کارهای بیرون از خانه کارهایی مردانه و کارهای درون خانه کارهایی زنانه تلقی می‌شوند، دست‌یابی به ارتقای شغلی برای زنان می‌تواند مسئله‌ای قابل مطالعه باشد. وقتی زنی تصمیم می‌گیرد که با وجود این هنجارهای تعریف‌شده‌ی جنسیتی که به او عنوان‌هایی مثل همسر و مادر را اطلاق می‌کند وارد دنیای شغل و تخصص شود، در واقع خلاف هنجارهای فرهنگی یا جریان‌ات وابسته به آن عمل می‌کند که رقم‌زننده‌ی واقعیتی به‌نام «فعالیت جنسیتی»^۱ (یات ۲، ۲۰۰۱) هستند؛ فعالیت‌هایی علاوه بر فعالیت جنسیتی که دربردارنده‌ی مسئولیت‌های خانگی، تأهل، زایمان و نگهداری از کودک و در مواقعی نگهداری از سالمندان خانواده است که می‌تواند زنان را از ادامه پیشرفت در مسیر انتخابی خود یعنی عرصه‌ی کار و شغل بازدارد. این تعاریف و نقش‌ها به‌ویژه در جوامع سنتی‌تر و درحال توسعه شدیدتر است و تضاد کار و خانه را برای زنان، وارد مراتب جدی‌تری می‌کند.

1. Gender doing

2. Wyatt

مطالعه‌ی کیفی نقش اینترنت در زندگی فردی و حرفه‌ای زنان متخصص ۳۳

از نظر شابرک، وینوبست و کوپر^۳ (۲۰۰۳) دلایل زیادی وجود دارد که نشان می‌دهد زنان برای رسیدن به مدارج شغلی مدیریتی با یک سقف شیشه‌ای^۴ روبرو هستند. سقف شیشه‌ای به موانع نادیدنی بازمی‌گردد که زنان را از رسیدن به مدارج عالی شغلی بازمی‌دارند. سقف شیشه‌ای به پدیده‌ای اشاره دارد که پیشرفت شغلی و رسیدن به مدارج عالی را برای گروه‌هایی نظیر زنان غیرممکن می‌سازد. کلمه‌ی شیشه به نامریی بودن موانع پیشرفت شغلی برمی‌گردد که ریشه در قدرت و فرهنگ حاکم دارند. اعضای چنین گروه‌هایی معمولاً سخت‌تر و بیشتر کار می‌کنند و به اندازه‌ی کافی برای رسیدن به پیشرفت شغلی جاه‌طلب هستند. اما در عمل موفقیت زیادی کسب نمی‌کنند.

در چنین شرایطی، هنجارهای فرهنگی حاکم و تعیین‌کننده‌ی «فعالیت جنسیتی» از یک سو و فضای شغلی متأثر از این جریان اصلی فرهنگی از سوی دیگر، توأمان، باعث فشار بر زنان می‌شوند و می‌توانند از موانع ارتقای شغلی زنان باشند.

اما با تغییرات اجتماعی که در اکثر جوامع و از جمله ایران با ورود تکنولوژی اتفاق افتاده است، این جریان فرهنگی نیز دست‌خوش دگرگونی شده است. تکنولوژی، به‌عنوان یکی از ابزارهای زندگی، با ورود خود به عرصه‌های فردی و جمعی باعث تغییراتی شده است که ممکن است در درازمدت به دگرگونی‌های اساسی در تعاریف سنتی از وظایف زن و مرد منجر شود. در این میان، تکنولوژی‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی^۵ از جمله تکنولوژی‌هایی هستند که با ورود به عرصه‌ی کار و زندگی، باعث تغییرات و دگرگونی‌های بسیاری شده‌اند. تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی ICT's، مجموعه‌ای وسیع و متنوع از فناوری‌هاست که برای برقراری ارتباط میان انسان‌ها به کار می‌روند. صنایع جهانی ICT's با اتصال دستگاه‌های ارسال و دریافت به یکدیگر، جوامع و کل جهان را به شبکه‌هایی فرامرزی و درهم‌تنیده از تولیدکنندگان، توزیع‌کنندگان و مصرف‌کنندگان اطلاعات و محتواهای ارتباطی تبدیل می‌کنند. مدت‌هاست که تولید، نگه‌داری، ارسال و دریافت اطلاعات با هزینه‌ی بسیار کمتر و سرعت بیشتر عملی شده است تا افراد و اجتماعات مخاطب یا بهره‌ور بتوانند در اقصی نقاط دنیا به حجمی نامحدود از اطلاعات دسترسی یابند و مهم‌تر از آن، با شرکت در جریانی دوسویه؛ تولید و مصرف، ارسال و دریافت، گفتن و شنیدن را با هم ترکیب کنند (منتظر قائم، ۱۳۸۴).

3. Schabrac, Winnubst and Cooper

4. Glass ceiling

5. Information Communication Technologies (ICT's)

هر چند بسیاری از نظریه‌پردازان فضای سایر نام‌های مختلف از جمله یک فضای هندسی قابل کنترل در مقابل یک فضای جدید اجتماعی (لوی^۶، ۲۰۰۱) و اینترنت به‌عنوان یک زمینه‌ی فرهنگی، در مقابل اینترنت به‌عنوان یک محصول مصنوعی (شوریتس^۷، ۲۰۰۱) بر روی این محیط می‌گذارند، اما باز هم فرهنگ و مناسباتی جدید که از طریق به‌کارگیری این محیط حاصل شده و می‌تواند شکل‌دهنده‌ی نوینی از روابط و تعاملات افراد با یکدیگر باشد، موجبات تحقیق بسیاری را فراهم کرده است (مکفادین^۸، ۲۰۰۷).

با چنین اوصافی، کسانی که قادر به به‌کارگیری و بهره‌مندی همه‌جانبه از این فضای جدید هستند به همان نسبت نیز شانس برخورداری از مزایای تغییرات ناشی از وجود این فضای جدید را نیز دارند. زنان که در ساختار توزیع قدرت از جایگاه «اولین‌ها» برخوردار نیستند و طبق تعاریف سنتی؛ بیشتر در نقش‌های مادری و همسری دیده می‌شوند، می‌توانند با بهره‌گیری از این امکان جدید از فشارهای این تعاریف بکاهند و به ارتقای شغلی دست یابند. کمک اینترنت به زنان برای غلبه بر موانع فرهنگی و اجتماعی موجود و برقراری تعادل و سازگاری میان نقش‌های جنسیتی و حرفه‌ای، مسئله‌ای مهم است که محققان را بر آن داشته است تا اشاراتی به مصداق‌های این کمک داشته باشد. به‌عبارتی روشن‌تر، این پژوهش بر آن است تا با برشماری ویژگی‌ها و کاربردهای اینترنت به‌عنوان مظهر بارز تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی، در مورد ویژگی‌های آن به‌عنوان ابزاری برای غلبه بر موانع فرهنگی و اجتماعی در راه ارتقای شغلی زنان و در یک نگاه محدودتر، زنان عضو هیئت علمی دانشگاه تهران بحث کند.

طرح مسئله

با آن که استخدام شدن در رده‌های پایین‌تر برای زنان نسبتاً آسان است، اما ارتقای شغلی ایشان بسیار دشوار به نظر می‌رسد. از سوی دیگر، ارتقای شغلی برای زنان هم مثل مردان مسئولیت‌آور است اما در مورد زنان - بر خلاف مردان - زندگی خانوادگی به‌جای پشتیبانی از آینده‌ی شغلی، در واقع سد راه ایشان است (آبوت و والاس ۱۳۸۵). تأهل، مرخصی زایمان و نگهداری و تربیت کودک، مسائل آموزشی و درسی او و هم‌چنین مسائل خاص خانوادگی مثل بیماری یکی از اعضای خانواده از عواملی هستند که با توجه به تعاریف از پیش تعیین‌شده و جریان اصلی فرهنگی حاکم بر جامعه، بر عهده‌ی زنان است.

6. Levy

7. Shorits

8. Macfadyen

مطالعه‌ی کیفی نقش اینترنت در زندگی فردی و حرفه‌ای زنان متخصص ۳۵

از نظر اولاگلین و بیسچوف^۹ (۲۰۰۵) برقراری تعادل بین نقش‌های والدینی و داشتن یک شغل موفق در دانشگاه و عضو هیئت علمی بودن به‌ویژه برای زنان سخت است چرا که آنان در مقایسه با مردان با تقاضاهای بیشتر در کارهای خانوادگی روبرو هستند. این دو معتقدند که تضادهای شغلی و خانوادگی را می‌توان به چهار دسته تقسیم کرد: فشارها یا کمبودهای وقتی و زمانی^{۱۰}، فشارهای تجربی^{۱۱}، فشارهای استرسی^{۱۲} و فشارهای رفتاری^{۱۳}. فشارها یا کمبودهای زمانی وقتی شکل می‌گیرد که فشارهای زمانی یک نقش، ایفای وظایف نقش دیگر را غیرممکن می‌کند. فشارهای تجربی رابطه‌ای مستقیم با تعداد ساعت‌های کار هفتگی دارد. مثلاً تخمین زده می‌شود که ساعت کار اعضای هیئت علمی ۵۵ ساعت در هفته باشد و این تعداد ساعات می‌تواند باعث ایجاد تضاد تجربی شود. فشارهای استرسی به این معنا است که فشارهای یک نقش، خود را در ایفای وظایف نقش دیگر نشان می‌دهد و فشارهای رفتاری هم وقتی بروز می‌کند که رفتارهای خاص یک نقش با رفتارهای خاص نقش دیگر ناهماهنگ و ناسازگار است. مثلاً انجام کارهای مربوط به دانشگاه در عصر یا تعطیلات هفته در منزل، باعث یک تضاد رفتاری می‌شود چرا که تمرکز بر کار و صرف انرژی بر روی آن، با مسئله‌ی توجه به درخواست‌های فرزندان و همسر در تضاد قرار می‌گیرد (اولاگلین و بیسچوف، ۲۰۰۵).

ملاحظه می‌شود که به‌علت وجود نقش‌های دوگانه‌ی جنسیتی و تخصصی، معمولاً زنان بیشتر از مردان در معرض فشارها و استرس‌ها قرار دارند. وجود راه‌حلهایی که بتوانند زنان را از زیر بار این فشارها درآورد و به آنان امکان ایفای نقش در هر دو زمینه را بدهد، از جمله راه‌کارهایی است که سبب برون‌رفت از بن‌بست تضادهای جنسیتی و تخصصی می‌شود.

به نظر می‌رسد که تکنولوژی‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی قابلیت مطرح شدن به‌عنوان این راهکار را دارا هستند چرا که کار به‌طور روزافزون با ابزار و آلات تکنولوژی انجام می‌شود و قابلیت آزادسازی نیروی کار از محدودیت زمان و مکان را دارد. انجام کار بدین شکل، به زنانی که با نقش‌های مادری و شغلی روبرو هستند و از ازدیاد مسئولیت‌های خانگی و شغلی به زحمت می‌افتند کمک می‌کند تا بتوانند با انعطافی بیشتر

^۹ G. Bischoff and M.Olaughlin

^{۱۰} Time strain

^{۱۱} Empirical strain

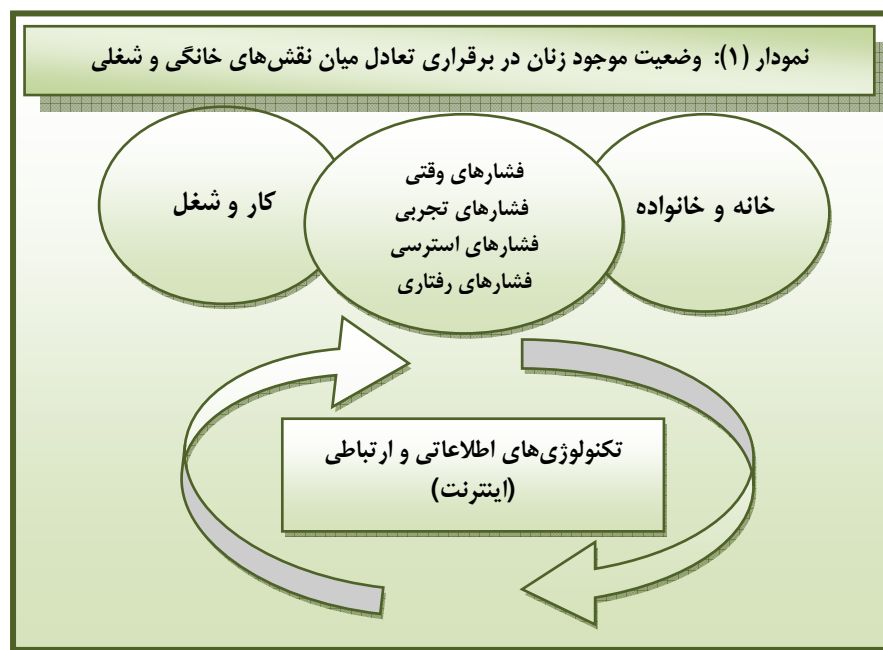
^{۱۲} Stress strain

^{۱۳} Behavioral strain

۳۶ زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)، دوره ۸، شماره ۳، پاییز ۱۳۸۹

به مدیریت موانع موجود بپردازند (گرین هیل و ویلسون، ۲۰۰۶). در بسیاری از مواقع، هم‌پوشانی زمانی و موقعیتی این نقش‌ها باعث می‌شود که آنان مجبور باشند انرژی کمتری در یک نقش صرف کنند یا از یک نقش به نفع نقشی دیگر چشم‌پوشی کنند.

اگر نظر اولگالین و بیسچوف (۲۰۰۵) را در وجود فشارها یا کمبودهای چهارگانه‌ی وقتی و زمانی، تجربی، استرسی و رفتاری در محیط خانه و کار برای زنان متخصص پذیریم و آن‌را در کنار خاصیت انعطاف‌بخشی تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی و به‌خصوص اینترنت در انجام مسئولیت‌های خانگی و شغلی گرین هیل و ویلسون (۲۰۰۶) قرار دهیم، می‌توانیم وضعیت موجود زنان در برقراری تعادل میان نقش‌های خانگی و شغلی را در شکل زیر خلاصه کنیم:

مسئله‌ی اصلی این تحقیق نیز همین قابلیت‌های انعطافی تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی و مخصوصاً اینترنت است که به نظر می‌رسد می‌تواند در کنار آمدن با تضادها میان نقش‌های خانگی و شغلی به زنان کمک کند.

مطالعه‌ی کیفی نقش اینترنت در زندگی فردی و حرفه‌ای زنان متخصص ۳۷

از آن‌جاکه طرز تفکر و دیدگاه‌های این زنان متخصص از سطح متوسط جامعه فاصله دارد و به همین دلیل استفاده‌ی آنان از تکنولوژی‌های مختلف از جمله اینترنت نیز می‌تواند متفاوت از دیگران باشد، این تحقیق قصد دارد مشخص کند که اینترنت برای کم کردن از مشکلات و تناقضات زندگی خانوادگی و کار، آزاد کردن توان و پتانسیل زنان برای کمک به رشد فردی و شکوفایی تخصصی در جامعه و شناسایی روش‌های ارتقای هم‌زمان شغلی و خانوادگی برای زنان متخصص، چگونه و چه اندازه می‌تواند کمک کند؟ از نظر محققان، امکانات منحصربه‌فرد اینترنت از قبیل تدارک وب‌سایت و وبلاگ شخصی، استفاده از پست الکترونیک در تبادلات علمی و پژوهشی، دسترسی به بانک‌های اطلاعاتی تخصصی، امکان عضویت در گروه‌های تخصصی اینترنتی، حضور آن‌لاین در سمینارهای علمی و تخصصی، استفاده از تجارب سایر هم‌کاران متخصص در ارائه و اجرای سرفصل دروس دانشگاهی و آکادمیک، امکان ارتباط اینترنتی با دانشجویان، امکان ایفای نقش پررنگ‌تر در روند تحصیلی فرزندان و ... همه از امکاناتی هستند که به زنان متخصص کمک می‌کنند تا علاوه بر ایفای مناسب و مطلوب نقش‌های جنسیتی خود با عنوان همسر و مادر در خانه و خانواده، بتوانند بر موانع پیشرفت شغلی خود نیز فایز آیند.

عرصه‌ی کار و شغل زنان و مسائل مربوط به آنان:

با زنان و مردان در محیط‌های کاری، متفاوت برخورد می‌شود (دیبوی و کوللا^{۱۴}، ۲۰۰۵). شاید بتوان این برخورد متفاوت را از یک طرف ناشی از واقعیت‌هایی دانست و از طرف دیگر آن‌را علت به‌وجود آمدن مسائل خاص زنان در محیط‌های شغلی تلقی کرد. به‌عبارت دیگر؛ رنج زنان از تبعیض‌های موجود در محیط کار و تأثیر نقش‌های جنسیتی بر روی شغل، دو واقعیت است که بر وضعیت شغلی زنان تأثیر گذاشته است که البته هر یک از این دو محور، زیرشاخه‌های فرعی‌تر نیز دارند. به‌عنوان مثال؛ تبعیض‌های موجود در محیط کار می‌تواند خود را در درآمد کمتر، موانع بیشتر در راه ارتقای شغلی، تراکم در بخش‌های نیمه‌تخصصی و غیرتخصصی، مدیریت مردانه، توزیع قدرت سازمانی و ... نشان دهد. نقش‌های جنسیتی نیز می‌تواند خود را در محورهای وظایف مادری، همسری و خانه‌داری نشان دهد.

طبق آخرین آمارها؛ زنان کمتر از یک‌دهم درآمد جهانی را دریافت می‌کنند، اما دوسوم کار جهان را انجام می‌دهند. با این‌که درآمد زنان کمتر از مردان است، زمان کار آنان بیشتر از مردان است. (بانک جهانی^{۱۵}، ۲۰۰۷).

14. Dipby & Collela

15. World Bank, 2007

۳۸ زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)، دوره ۸، شماره ۳، پاییز ۱۳۸۹

علاوه بر درآمد کمتر زنان که ریشه در همان رفتار تبعیض آمیز صاحبان مشاغل دارد، افکار قالبی و تعصب نیز موانعی در راه ارتقای شغلی زنان و قابل بحث هستند. افکار قالبی شامل تمامی تصوراتی است که ویژگی و صفتی خاص را از یک گروه اجتماعی انتظار دارد. این افکار چارچوب‌های تفسیری هستند که نتیجه‌اش خود را در برخورد با گروه‌های اجتماعی مختلف نشان می‌دهد (دیبوی و کوللا، ۲۰۰۵). این که زنان کمتر از مردان صلاحیت دارند، یک تفکر قالبی است که می‌تواند به مرور زمان استانداردهای اجتماعی را تعریف کند. مطابق با همین تفکرات قالبی، قدرت در محیط‌های شغلی توزیع می‌شود و افزایش یا کاهش می‌یابد. وقتی تفکر قالبی ضعیف و صلاحیت نداشتن زنان یک استاندارد تعریف شده در محیط‌های شغلی است، مردان در مقایسه با زنان به موقعیت‌های قدرت مرکزی نزدیک‌تر هستند و باعث رانده شدن زنان به خارج از گروه مرکزی قدرت سازمانی می‌شوند (دیبوی و کوللا، ۲۰۰۵). در چنین شرایطی که مردان قدرت‌مند همیشه حضور دارند، زنان با فقدان بازنمایی سازمانی و قدرتی در محیط کار خود روبرو می‌شوند. ساختار خانواده نیز موجب بروز تفاوت‌های زیادی برای زنان می‌شود. نقش‌های جنسیتی از پیش تعیین شده‌ای چون مادری، همسری و خانه‌داری از مسئولیت‌هایی هستند که بر کار زنان تأثیر می‌گذارد. به عنوان مثال؛ وقت حضور در محل کار که بخشی مهم از کار است، مشکلات زیادی را برای زنان دارای فرزند درست می‌کند. همین واقعیت باعث می‌شود که زنان ترجیح دهند در مشاغل پاره‌وقت حاضر شوند که حقوق کمتر، اما تداخل کمتری هم با نگهداری از فرزندان دارد. مشاغل پاره‌وقت معمولاً موقعیت‌های پایین‌تری دارند و از مزایایی مثل بیمه و بازنشستگی نیز برخوردار نیستند (دیبوی و کوللا، ۲۰۰۵).

کاربردهای اینترنت در عرصه‌ی کار و شغل زنان متخصص:

همان گونه که در قسمت قبل اشاره کردیم؛ تولد و توسعه‌ی اینترنت در محیط‌های شغلی سبب تغییراتی فراوان شده است. ارتباطات محیط کار به گونه‌ای روزافزون از رسانه‌های آن‌لاین و مزایای به کارگیری آن‌ان، که واسطی برای انجام امور اداری و شغلی هستند، بهره می‌گیرند (آناند، ۲۰۰۵). از نظر سالی یات^{۱۶} (۲۰۰۱:۱۰۴) گسترش تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی و افزایش به کارگیری آن‌ها در تمامی جنبه‌های زندگی از جمله کار و شغل، پیامدهایی داشته است که می‌توان به گسترش فرصت‌های شغلی برای زنان در عصر اطلاعات اشاره کرد. او به نقل از دیپرس و هیلتراپ (۱۹۹۵) می‌گوید: «در یک نگاه

¹⁶. Saly Wyatt

مطالعه‌ی کیفی نقش اینترنت در زندگی فردی و حرفه‌ای زنان متخصص ۳۹

خوشبینانه، این انتقال در نوع کار که هم‌زمان با رشد عصر اطلاعات اتفاق افتاده است باعث رشد مالکیت می‌شود و نابرابری در محیط‌های شغلی را کاهش می‌دهد و این انتقال مترادف است با فراهم‌آوری فرصت‌ها برای کارمندان بدون توجه به جنسیت، طبقه، وضعیت و پایگاه اجتماعی.»

یات در مورد تأثیر تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی بر روی کار و شغل معتقد است: «تغییرات سریع تکنولوژیک سبب رشد مهارت‌ها و تخصص‌ها در سطوح مختلف در میان کارمندان می‌شود که تا قبل از این مهارت‌های خود را تنها از طریق آموزش‌های سازمانی کسب می‌کردند و در این راستا معمولاً مردان بودند که در مقایسه با زنان، اولویت اول برای اعزام به کلاس‌ها و دوره‌های آموزشی مهارتی و تخصصی را داشتند. در حالی که به‌کارگیری این تکنولوژی‌ها در محیط‌های شغلی باعث تغییر در مشاغل و تنوع آن‌ها برای زنانی می‌شود که تا قبل از این از چنین امکاناتی برخوردار نبودند، تغییرات تکنولوژیک از فرصت‌ها برای شکل دادن دوباره‌ی کار و روابط اجتماعی در محیط‌های کاری حمایت کرده و در کاستن از کارهای یکنواخت و خسته‌کننده و افزودن به مشاغل تخصصی سهمی به‌سزا دارد. در محیط‌های شغلی و کاری که به‌کارگیری تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی، اصلی تعیین‌کننده و ثابت شده است دانش و دانایی نقشی بسیار مهم دارد. گسترش به‌کارگیری ICT's نقش دانش در کار و شغل را از گذشته بیشتر کرده، کیفیت محتوایی کار را تغییر داده و سبب‌ساز مشاغل دانش‌محور شده است» (یات، ۲۰۰۱).

یات (۲۰۰۱) ادامه می‌دهد: «تمامی این تغییرات به‌واسطه‌ی به‌کارگیری این تکنولوژی‌ها به سبب وجود انعطاف بسیار بالای نهفته در این تکنولوژی‌ها است.» او نظر خود را چنین توضیح می‌دهد: «وقتی این تکنولوژی‌ها افراد را قادر می‌سازند تا بدون انتقال فیزیکی و نقل مکان از جایی (خانه) به جای دیگر (محل کار) و بدون الزام به حضور فیزیکی، به وظایف خود در عرصه‌ی کار و شغل عمل کنند پس می‌توانند مردم را از زحمات سخت و طاقت‌فرسا آزاد کنند و دسترسی آن‌ها به اطلاعات را افزایش دهند و با فراهم آوردن دسترسی آسان‌تر مردم به منابع اطلاعاتی و ارتباطی، به عدالت اجتماعی بیشتر در محیط‌های شغلی و کاری بیانجامند. او می‌گوید: «در شرایطی که تعریف مهارت و تخصص در محیط‌های شغلی با تبعیض‌های جنسیتی اشباع شده است و طبق نظر بسیاری از محققان حوزه‌ی فمینیست، مردان به‌طور تاریخی هدایت‌گر مهارت‌های شغلی هستند و زنان معمولاً بی‌مهارت یا کم‌مهارت هستند و هم‌چنین در بازنمایی فرهنگ غالب و مسلط، تعامل مردان و زنان با تکنولوژی در دو جریان مخالف و متضاد با هم به‌گونه‌ای است که مردان کاربران اصلی تکنولوژی و زنان با آن بیگانه و ناآشنا هستند، به ابزاری نیاز است که بتوان این وضعیت نابرابر را با

۴۰ زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)، دوره ۸، شماره ۳، پاییز ۱۳۸۹

کمک آن تعدیل و بدون توجه به بازدارنده‌هایی مثل جنسیت، پتانسیل‌های موجود را فعال کرد. تکنولوژی‌های مربوط به حوزه‌ی اطلاعات و ارتباطات به گونه‌ای شاخص، پتانسیل آزاد کردن مردم از قیدوبندهایی را دارا هستند که با عواملی مثل بدن و جغرافیا به وجود می‌آیند و تشدید می‌شوند و همین قابلیت است که بسیاری از سیاست‌گذاران را به تلاش برای گسترش استفاده از این تکنولوژی‌ها واداشته است تا از این رهاورد بتوانند بیشتر از گذشته بر نابرابری‌ها غلبه کنند.

گزارش برابری جنسیتی و توان‌مندسازی زنان از طریق ICT's (۲۰۰۰)^{۱۷} اذعان می‌کند: «به‌کارگیری اینترنت در عرصه‌ی کار و شغل، سبب وجود جریان‌های تازه در محیط‌های شغلی شده است که می‌تواند نوپدهنده‌ی فرصت‌های جدید برای زنان باشد. استفاده از تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی زنان را قادر می‌کند تا از خانه‌ی خود مشغول به کار شوند. کار از راه دور^{۱۸} به معنای کار بر بستر شبکه، تعریف و سازمانی جدید از کار را برای زنان به ارمغان می‌آورد که می‌تواند در بردارنده‌ی نقش‌های چندگانه‌ی جنسیتی آنان و انجام کار با تضادها و برخورد‌های کمتر باشد».

در یک جمع‌بندی نهایی از این مبحث می‌توان گفت که به‌کارگیری اینترنت در محیط کار باعث تغییر شکل انجام کار می‌شود. این تغییر شکل انجام کار، فراهم‌کننده‌ی فرصت‌های بیشتر برای زنان است که به نمونه‌های آن در مثال‌های این مبحث اشاره کردیم. زنان با فرصت‌های بیشتر، انعطاف بیشتری در اجرای نقش‌های جنسیتی و شغلی خود پیدا می‌کنند و این انعطاف، تضادهای بین خانه و کار آنان را کمتر می‌کند و می‌تواند مسیر ارتقای شغلی را برای آنان هموارتر کند.

چون این پژوهش قصد دارد تا نقش اینترنت در زندگی زنان عضو هیئت علمی دانشگاه تهران را به‌عنوان زنان متخصص تبیین کند، لذا لازم است تا تعریفی از متخصص نیز ارائه شود. از نظر دریفوس (۲۰۰۵): «متخصص یک منبع قابل اعتماد در مهارت یا تکنیکی خاص است که به‌صورت گسترده شناخته می‌شود. توانایی این فرد برای قضاوت و تصمیم‌گیری درست، مطابق با مشروعیت وضعیت او توسط دیگران مورد تأیید

17. Gender Equality and Empowerment of Women through ICT (women 2000 and beyond).

^{۱۸}. کمیسیون اروپا Teleworking یا دورکاری را این چنین تعریف کرده است: «استفاده از رایانه‌ها و ارتباطات راه دور به منظور تغییر موقعیت جغرافیایی محل کار و انجام وظایف شغلی». دورکاری (Teleworking) شیوه‌ای نوین در انجام وظایف شغلی افراد است که به مدد ICT's، تجهیزات رایانه و مخابراتی جایگزین دفاتر و ادارات سنتی شده و امروز طیف گسترده‌ای از مشاغل و افراد مختلف از اپراتورهای معمولی گرفته تا مدیران و مسئولان اجرایی ارشد را در برمی‌گیرد. در واقع کار از راه دور تبلور عینی کاربرد ICT's در عرضه اشتغال به منظور ایجاد فرصت‌های شغلی برای افراد می‌باشد.

مطالعه‌ی کیفی نقش اینترنت در زندگی فردی و حرفه‌ای زنان متخصص ۴۱

است. آموزش و تجربه سبب می‌شود که این فرد، دانشی ویژه در مقایسه با سایر افراد داشته باشند. یک متخصص قادر است به‌وسیله‌ی ویژگی‌های آموزشی، حرفه‌ای یا تجربی، دانشی ویژه در خصوص موضوعی ماورای متوسط سایر افراد داشته باشد.» او اضافه می‌کند: «متخصص یک معنای امتدادیافته، طولانی و قوی در پرداختن و تجربه کردن در یک زمینه‌ی خاص است.»

او می‌افزاید: «متخصص کسی است که وقتی در مقابل سؤالی قرار می‌گیرد، با برگشت بر روی سطوح قوانین و دانش‌های آموخته در رشته‌ی خود، قادر به پاسخ‌گویی باشد. در این تعریف، یک فرد متخصص باید قوانین زمینه‌ی فعالیت خود را که شاید زمان زیادی هم از آن استفاده نکرده است، به خاطر داشته باشد. این فرد وقتی در حال انباشتن تجربه از هزاران موقعیت مختلف است، قادر خواهد بود دانش لازم را به‌دست آورد و در جایگاه متخصص، در موقعیت‌های مختلف آن‌را به‌کار گیرد. نکته‌ی مهم دیگر در خصوص تعریف متخصص این است که متخصص، توانایی‌های بازایی پیچیده‌ترین اطلاعات را از حافظه‌ی بلندمدت خود دارا است. این اشخاص به‌دلیل در اختیار داشتن معنا قادر به تشخیص موقعیت‌ها هستند.»

گرماين^{۱۹} (۲۰۰۶) متخصص را کسی می‌داند که در حال حمل پیکره‌ای از دانش است که برای افراد عادی، قابل دسترسی نیست. او علت توجه به متخصصان را همین قابل دستیابی نبودن دانش آنان در نزد افراد عادی می‌داند.

به نظر می‌رسد که انعطاف در زمان و مکان انجام کار و کنترل جریان آن می‌تواند به بدون مرز شدن محیط کار بیانجامد و در نتیجه؛ خودمختاری چه در مورد محل انجام کار و چه در مورد اولویت‌بندی و فهرست‌بندی انجام آن‌را افزایش دهد و با کاستن از فشار واقعیت‌هایی مثل محل خاص انجام کار، تعادل بیشتری بین نقش‌های خانگی و شغلی پدید آورد. کار قابل حمل می‌تواند مثل همان کودکی باشد که همیشه و همه جا همراه مادر است و توجه و مراقبت از او زمان و انرژی زیادی از زن می‌گیرد. در این شرایط، هیچ کاری از کمبود توجه مادرانه آسیب نخواهد دید یا هیچ‌وقت از ذهن زن متخصص فاصله نخواهد گرفت.

روش تحقیق

از آن‌جا که هدف اصلی این پژوهش؛ مطالعه‌ی کیفی نقش اینترنت در زندگی حرفه‌ای و شغلی زنان متخصص است و با توجه به این‌که در روش تحقیق کیفی، امکان توصیف کیفی و غیرعددی یک

19. Germain

۴۲ زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)، دوره ۸، شماره ۳، پاییز ۱۳۸۹

واقعیت فراهم می‌شود، این تحقیق روش کیفی را برای تحلیل واقعیت نقش اینترنت در زندگی زنان متخصص برگزیده است. برخی از مهم‌ترین محورهای سؤال‌های پژوهش عبارتند از:

- زنان متخصص تا چه حد توانسته‌اند از امکانات و ظرفیت‌های اینترنت استفاده کنند؟
- اینترنت فراهم‌کننده‌ی چه نوع امکاناتی برای زنان متخصص است تا آنان بتوانند با کمک آن بر موانع موجود فرهنگی، اجتماعی و خانوادگی خود در راه ارتقای شغلی غلبه کنند؟
- میزان بهره‌مندی آنان از اینترنت با توجه به ویژگی‌هایی مثل سن، تأهل، رشته‌ی تحصیلی و فرزندان و شرایط تحصیلی آنان چگونه است؟
- تأثیر اینترنت بر کاستن از فشارها و ناملايمات شغلی و خانوادگی چقدر است؟
- آیا اینترنت می‌تواند به‌عنوان یک ابزار ارتباطی و یک فضای جدید با امکانات وسیع و گسترده، برای غلبه بر موانع پیشرفت شغلی به‌کار گرفته شود؟
- چه میزان از قابلیت‌های اینترنت در میان زنان مورد تحقیق، محقق شده است؟
- اینترنت رقم‌زنده‌ی چه نوع تغییراتی در نحوه‌ی ارتباطات تخصصی زنان شده و از این رهاورد چه تأثیراتی در سرمایه‌ی اجتماعی آنان داشته است؟
- سطح و کیفیت زندگی زنان متخصص با استفاده از اینترنت دست‌خوش چه تغییراتی شده است؟ ماهیت سؤال‌های این پژوهش مستلزم یک مطالعه‌ی عمیق در محیطی معین است. به‌عنوان مثال؛ پاسخ‌گویی به این سؤال که اینترنت فراهم‌کننده‌ی چه نوع امکاناتی برای زنان متخصص است تا آنان بتوانند با کمک آن بر موانع موجود فرهنگی، اجتماعی و خانوادگی خود در راه ارتقای شغلی غلبه کنند یا این سؤال که زنان متخصص تا چه حد توانسته‌اند از امکانات و ظرفیت‌های اینترنت در عرصه‌ی کار و شغل و زندگی خانوادگی خود استفاده کنند، از طریق روش کمی پیمایشی امکان‌پذیر نیست. در مقابل، روش تحقیق کیفی واقعیت‌های یک زندگی فردی و اجتماعی را به شکل یک کیفیت یا یک تجربه بیان می‌کند و به‌جای تبدیل آن‌ها به عدد، فرصتی فراهم می‌کند تا محقق قادر باشد پیچیدگی‌های شخصیتی، سازمانی و منطقی هر فعالیت فرهنگی را تبیین و تحلیل کند (آماندا رز^{۲۰}، ۲۰۰۷). یکی از متداول‌ترین شیوه‌های گردآوری داده‌ها در پژوهش کیفی، انجام مصاحبه‌های عمیق

²⁰. Amanda Roze

مطالعه‌ی کیفی نقش اینترنت در زندگی فردی و حرفه‌ای زنان متخصص ۴۳

است. مصاحبه‌ی عمیق از این اعتقاد مبنا گرفته است که افراد، ذی‌صلاح‌ترین مرجع در بیان تجارب خود در رابطه با وقایع و پدیده‌ها به شمار می‌روند و اگر در مورد یک واقعه یا پدیده با افراد مختلف مصاحبه شود، دیدگاه‌های گوناگون در آن مورد خاص گردآوری خواهد شد (حریری، ۱۳۸۵).

با هدف مطالعه‌ی عمیق تجربیات نمونه‌ها، از بین روش‌های نمونه‌گیری هدفمند، از روش نمونه‌گیری با حداکثر تنوع^{۲۱} استفاده کردیم. تعداد نمونه‌ی مورد مطالعه‌ی این تحقیق سی نفر است. پاول (۱۳۷۹) در مورد اندازه‌ی نمونه در مطالعات کیفی، راه‌حل را در این می‌بیند که گردآوری داده‌ها تا زمانی ادامه یابد که عناصر اساسی مطالعه به حد اشباع برسند یعنی؛ تا زمانی که افراد نمونه چیزی به داده‌ها اضافه نکنند. در این پژوهش نیز مصاحبه‌ها تا جایی ادامه یافت که محققان پس از مصاحبه با سی عضو هیئت علمی متقاعد شدند که مصاحبه با تعداد بیشتر، چیزی به داده‌های گردآوری شده اضافه نخواهد کرد. همه‌ی مصاحبه‌شوندگان در رده‌ی سنی ۳۱ تا ۵۳ سال هستند. از مجموع سی عضو هیئت علمی مورد پژوهش، ۲۲ نفر متأهل و ۱۷ نفر دارای فرزند هستند. مشخصات اجمالی این افراد در جدول زیر آمده است:

جدول(۱): مشخصات پاسخ‌گویان

ردیف	نام	سن	وضعیت تاهل	تعداد فرزندان	پرديس	سابقه‌ی عضویت در هیئت علمی	رتبه علمی	آخرین مدرک تحصیلی
۱	س	۳۲	مجرد	-	علوم پزشکی	یک	استادیار	دکتر
۲	ل	۴۰	متاهل	-	علوم پزشکی	۸	دانشیار	دکتر
۳	ف	۴۵	مجرد	-	فنی و مهندسی	۲۰	استاد	دکتر
۴	الف	۵۰	متاهل	دو	علوم پزشکی	۱۶	استاد	دکتر
۵	ز	۴۵	متاهل	دو	ادبیات فارسی	۱۶	دانشیار	دکتر
۶	س	۳۵	مجرد	-	علوم پزشکی	۴	دانشیار	دکتر
۷	ف	۵۰	متاهل	سه	فنی و مهندسی	۲۰	استاد	دکتر
۸	ن	۴۶	متاهل	سه	زبان‌های خارجی	۱۰	دانشیار	دکتر
۹	ه	۳۵	مجرد	-	زبان‌های خارجی	۵	دانشیار	دکتر
۱۰	م	۵۰	متاهل	دو	علوم پزشکی	۱۴	استاد	دکتر
۱۱	ی	۴۴	متاهل	دو	علوم پایه	۱۵	استاد	کارشناسی ارشد
۱۲	ح	۴۰	مجرد	-	زبان‌های خارجی	۱۰	دانشیار	دکتر
۱۳	ف	۴۳	متاهل	دو	فنی و مهندسی	۶ سال‌ونیم	دانشیار	دکتر

21. Maximum Variaty Sampling

۴۴ زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)، دوره ۸، شماره ۳، پاییز ۱۳۸۹

ادامه‌ی جدول (۱): مشخصات پاسخ‌گویان

ردیف	نام	سن	وضعیت تاهل	تعداد فرزندان	پرديس	سابقه‌ی عضویت در هیئت علمی	رتبه علمی	آخرین مدرک تحصیلی
۱۴	ق	۳۵	متاهل	دو	زیست شناسی	۵	دانشیار	دکتر
۱۵	م	۴۲	متاهل	۳	علوم اجتماعی	۷	دانشیار	دکتر
۱۶	ن	۴۵	متاهل	یک	علوم اجتماعی	۷	دانشیار	دکتر
۱۷	ن	۴۷	مجرد	-	علوم پایه	۲۲	استادیار	دکتر
۱۸	ش	۴۴	مجرد	-	علوم تربیتی و روان‌شناسی	۷	استادیار	دکتر
۱۹	ن	۴۴	متاهل	دو	زبان‌های خارجی	۶	استاد	دکتر
۲۰	س	۳۷	متاهل	یک	فنی و مهندسی	۷	استادیار	دکتر
۲۱	ه	۵۰	متاهل	یک	علوم پایه	۲۶	دانشیار	دکتر
۲۲	ن	۴۸	متاهل	دو	علوم پزشکی	۱۶	استاد	دکتر
۲۳	م	۴۲	متاهل	دو	علوم پایه	۹	دانشیار	دکتر
۲۴	ش	۴۴	مجرد	-	هنرهای زیبا	۱۱	استادیار	دکتر
۲۵	الف	۵۲	متاهل	دو	علوم پزشکی	۲۸	استاد	دکتر
۲۶	ر	۵۰	متاهل	یک	علوم پزشکی	۱۵	استادیار	دکتر
۲۷	الف	۴۹	متاهل	دو	علوم پزشکی	۱۶	استادیار	دکتر
۲۸	ط	۵۲	متاهل	یک	فنی و مهندسی	۱۶	دانشیار	دکتر
۲۹	م	۵۱	متاهل	یک	زبان‌های خارجی	۱۶	دانشیار	دکتر
۳۰	ن	۴۵	متاهل	-	تربیت بدنی	۱۰	دانشیار	دکتر

همان‌گونه که جدول نشان می‌دهد؛ هشت نفر از مصاحبه‌شوندگان، مجرد و ۲۲ نفر آنان متاهل هستند. از میان متاهلین نیز نوزده نفر دارای فرزند هستند؛ شش عضو هیئت علمی دارای یک فرزند، ده عضو دارای دو فرزند و سه عضو نیز دارای سه فرزند هستند. شش نفر از مصاحبه‌شوندگان زیر چهل سال، بیست نفر از چهل تا پنجاه سال و چهار نفر هم پنجاه سال به بالا هستند. از میان سی عضو هیئت علمی مورد مصاحبه از دانشکده‌های روان‌شناسی و علوم تربیتی، هنرهای زیبا، جغرافیا، تربیت‌بدنی، معدن، علوم پایه، داروسازی، متالوژی و زمین‌شناسی، هر کدام یک نفر؛ دانشکده‌های زیست‌شناسی، علوم اجتماعی و برق، دو نفر و دانشکده‌های دندان‌پزشکی و پزشکی با چهار نفر مصاحبه کردیم. در حالی که

مطالعه‌ی کیفی نقش اینترنت در زندگی فردی و حرفه‌ای زنان متخصص ۴۵

بیش از ۹۰ درصد اعضای هیئت علمی دانشکده‌ی زبان‌های خارجی دانشگاه تهران را زنان تشکیل می‌دهند، پنج عضو هیئت علمی این دانشکده نیز از دیگر اعضای این مطالعه هستند.

یافته‌های تحقیق

نگاهی به یافته‌های مصاحبه‌ها:

با توجه به این که یافته‌های مصاحبه‌ها به دلیل دربرگیری سی نمونه، از حجم بالایی برخوردار است لذا سعی می‌کنیم تا با آوردن مثال‌هایی، محورهای اصلی مورد اشاره‌ی زنان متخصص را تبیین کنیم. یافته‌ها را می‌توان در دو سرفصل کلی: متغیرهای فردی و تجربه‌های شخصی خلاصه کرد و پس از آن به مفاهیم سرمایه‌ی اجتماعی و کیفیت زندگی در ذیل سرفصل کاربردهای شغلی اینترنت پرداخت.

متغیرهای فردی

ظرفیت اینترنت، که یک ابزار ارتباطی است، برای تبدیل شدن به بستر اصلی ارتباطات انسانی روزبه‌روز تعداد بیشتری از روابط را در بر می‌گیرد. برقراری انواع مختلف ارتباطات، از ارتباطات یک‌به‌یک تا عضویت در گروه‌های جهانی، از جمله امکانات ارتباطی است که با هیچ ابزار دیگری جز اینترنت قابل تحقق نیست. فرایند شکل‌گیری و گسترش اینترنت، ساختار ارتباطی جدیدی را شکل داده است که بر الگوهای ارتباطات نیز تأثیر می‌گذارد و این الگوها، هم در ماهیت و هم در وضعیت، می‌توانند از الگوهای رایج جهان واقع متفاوت باشند. به نظر می‌رسد که فضای متفاوت و جدید ارتباطی اینترنت و فاصله‌ی آن از تعاریف قدرت موجود در جهان واقع - که جنسیت یکی از عوامل اصلی آن است - می‌تواند عامل خوبی برای فاصله گرفتن بیشتر از قواعد موجود ارتباطی برای زنان باشد. زنان متخصص به دلیل آگاهی از پتانسیل‌های فراوان ارتباطی اینترنت، از این شانس برخوردارند که زودتر از سایر زنان از این پتانسیل بهره‌مند شوند و از آن برای رشد ارتباطات شخصی خود استفاده کنند. زنان متخصص مجرد، از تجربه‌های متفاوت ارتباطی در مقایسه با زنان متخصص متأهل یاد می‌کنند که اشاره به آن‌ها می‌تواند نشان‌دهنده‌ی پتانسیل اینترنت در تبدیل شدن به بستر اصلی ارتباطات دوستانه، فارغ از تعاریف و محدودیت‌های اجتماعی، برای آنان باشد.

خانم دکتر "س"، عضو هیئت علمی دانشکده‌ی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران، می‌گوید:

«من احساس می‌کنم که هر چند در ایران ساکن هستیم، اما با تمام دنیا ارتباط دارم. اصلاً احساس می‌کنم

یک عضو جامعه‌ی جهانی هستیم که هر وقت بخواهم می‌توانم با سایر اعضا ارتباط داشته باشم. اگر یک

۴۶ زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)، دوره ۸، شماره ۳، پاییز ۱۳۸۹

روز اینترنت نباشد احساس می‌کنم از دنیا بریده‌ام یا اصلاً از هیچ چیز خبر ندارم و از دنیا عقب مانده‌ام. من در اینترنت با خیلی‌ها ارتباط برقرار کرده‌ام که این ارتباطاتم تابع زن یا مرد بودن طرف مقابل نیست {...}».

دکتر "ش"، عضو هیئت علمی دانشکده‌ی هنرهای زیبا، با یاد کردن از ویژگی‌های جهان امروز و نمود آن در اینترنت می‌گوید:

«هرچه بیشتر با اینترنت کار می‌کنم بیشتر متوجه آزاد بودن محیط آن از قیدوبندهای سنتی و فرهنگی خاص می‌شوم و خودم را به جهان نزدیک‌تر می‌بینم. ما چه بخواهیم و چه نخواهیم، جهان ویژگی‌هایی دارد که تکرر و فضای آزاد جزئی از آن است و نمی‌شود با این فضا هم مقابله کرد. این فضای آزاد از قیدوبندهای اجتماعی به همه امکان می‌دهد تا طبق خواسته‌ی خودشان زندگی کنند. در اینترنت یک ویژگی مشترک باعث ارتباطات دوستانه می‌شود، اما در فضای واقعی، شروع و ادامه‌ی ارتباطات دوستانه ملاحظاتی دارد که از هنجارهای اجتماعی پیروی می‌کند نه از خواسته‌های فردی. اینترنت این‌طور می‌تواند فرصت‌های بیشتر ارتباطی و دوستانه را برای من فراهم کند {...}».

همان‌طور که گفته‌های اساتید نشان می‌دهد و همان‌طور که هم‌همی زنان می‌توانند نمودهای آن‌را در زندگی ارتباطی خود احساس کنند، قوانین نوشته و نانوشته‌ی هر جامعه که تعیین‌کننده‌ی رفتار و روابط انسان‌ها با یکدیگر نیز هست؛ در جوامع سنتی ناشی از قدرت مردسالارانه است که تعیین‌کننده‌ی روابط زنان به شکلی محدودتر از مردان است. اقتدار نهادینه‌شده‌ی سنت‌های اجتماعی در حوزه‌ی روابط زنان را مردانی پایه‌ریزی کرده‌اند که نیازهای ارتباطی زنان را بسیار نادیده گرفته‌اند.

به نظر می‌رسد که زنان متخصص، با ویژگی تسلط و آگاهی نسبت به حضور این قواعد نوشته و نانوشته در زندگی خود از یک طرف و کاربردهای فراوان و مفید فضای اینترنت از طرفی دیگر، می‌توانند تا حد زیادی از سنت‌های محدودکننده‌ی روابط انسانی فاصله بگیرند و فارغ از تعریف جنسیت، ارتباطات جدیدی برای خود فراهم کنند.

نیاز به آموزش در زندگی خانوادگی از مسائلی است که در سال‌های اولیه‌ی زندگی و قبل از تولد فرزندان، از نیازهای مهم زنان به شمار می‌آید. این نیازهای آموزشی می‌تواند گستره‌ای وسیع از چگونگی تعامل با همسر تا مهارت‌های یک زندگی مشترک را شامل شود. آگاهی نسبت به الگوهای رفتاری مناسب در راستای ایفای نقش همسری و پاسخ‌گویی به سؤال‌های مربوط به زندگی روزمره در دنیای خانواده، همواره در صدر نیازهای

مطالعه‌ی کیفی نقش اینترنت در زندگی فردی و حرفه‌ای زنان متخصص ۴۷

آموزشی زنان در این سال‌ها بوده است. اینترنت که از منابع اطلاعاتی در خصوص مسائل مختلف است، توانسته کمک‌های متفاوتی به زنان متأهل ارائه کند که از جمله می‌توان به این مورد اشاره کرد: خانم دکتر "ل"، عضو هیئت علمی دانشکده‌ی داروسازی، در مورد کمک اینترنت در پاسخ‌گویی به مسائل زندگی روزمره‌ی می‌گوید:

«اینترنت علاوه بر راحت کردن کارها در زمینه‌ی علمی و تخصصی، به انجام امور زندگی روزمره نیز سرعت می‌دهد و زندگی را راحت‌تر کند. مثلاً من هفته‌ی پیش به اتفاق همسرم به کشور اسپانیا سفر کردم و برای انجام کارهای این سفر توانستم از طریق اینترنت و از داخل کشور تمام کارهای مربوط به رزرو هتل، رزرو ماشین، اطلاع از جغرافیا، جاذبه‌های توریستی، اماکن تفریحی شهر و ... را انجام دهم طوری که همسرم تعجب کرده بود که این همه اطلاعات در مورد کشور و شهر محل اقامت‌مان را از کجا به‌دست آورده‌ام...».

تولد فرزندان همیشه باعث تغییر در سبک زندگی زنان می‌شود. حضور کودکان، به‌معنای متفاوت شدن محیط زندگی است و این تفاوت الزاماتی دارد که مجهز بودن به دانش و آگاهی مورد نیاز آن، از اهمیت زیادی برخوردار است. زنان متخصص دارای فرزند، علاوه بر تلاش برای هماهنگی انجام فعالیت‌های مربوط به زندگی خانوادگی و امور شغلی، با مسائل مربوط به نگهداری، تربیت و آموزش کودکان نیز روبرو هستند. در این معنا؛ مسئولیت‌های خانوادگی آنان علاوه بر مسئولیت‌های شغلی، دوبرابر می‌شود و نیازمند داشتن قدرت مدیریتی دوچندان است.

خانم دکتر "ف"، تنها زن عضو هیئت علمی دانشکده‌ی متالوژی، با اشاره به امکانات اینترنت در کنترل

روند تربیتی فرزندانش می‌گوید:

«من بیشترین کمک را از اینترنت در خصوص وضعیت تربیتی دو فرزندم می‌گیرم. مباحث مربوط به تربیت بچه‌ها و رفع مشکلات رفتاری آن‌ها را خیلی در اینترنت جست‌وجو می‌کنم. حتی می‌توانم راجع به بازی‌های کامپیوتری بچه‌هایم هم اطلاعات کسب کنم که مثلاً هر بازی ممکن است منجر به تقویت یا تضعیف کدام‌یک از قابلیت‌های بچه‌هایم شود. اینترنت در مادر بودنم به من کمک‌های خوبی می‌دهد. می‌توانم راجع به نیازهای هر رده‌ی سنی فرزندانم آگاه شوم و {.....}».

علاوه بر اطلاعات مربوط به نحوه‌ی تربیت کودکان که معمولاً در سال‌های اولیه‌ی عمر آنان برای مادران مفید است، کنترل روند تحصیلی فرزندان نیز کاری است که بیشتر بر عهده‌ی مادران است تا پدران، و زنان متخصص نیز به‌علت مشغله‌ی فراوان شغلی معمولاً برای انجام آن از وقت و انعطاف زیادی برخوردار نیستند.

خانم دکتر "ی"، عضو هیئت علمی دانشکده‌ی علوم، در این باره می‌گوید:

«من دو فرزند دانش‌آموز دارم که الان با کمک هم، کارهای درسی‌شان را با استفاده از منابع اینترنتی تکمیل‌تر می‌کنیم. مثلاً در کلاس تتاثر به دخترم می‌گویند که درباره‌ی آنتوان چخوف بنویسید. من با جست‌وجوی این اسم، به انواع و اقسام منابع عمومی و خیلی تخصصی می‌رسم در حالی که اگر می‌خواستم چند سال پیش درباره‌ی آنتوان چخوف بنویسم باید می‌رفتم و کتابی پیدا می‌کردم و از آن کمک می‌گرفتم و معلوم نبود که این کتاب نیاز مرا به‌طور کامل برآورده کند یا خیر. سهولت کارهای درسی بچه‌ها، سهولت کار من هم هست {...}».

مکان تحصیل و فارغ‌التحصیلی نیز متغیری است که می‌تواند در چگونگی بهره‌وری زنان متخصص از اینترنت تأثیرگذار باشد و در این پژوهش به آن توجه کرده‌ایم. از میان سی زن مورد مصاحبه، هفت نفر تحصیلات دکترای خود را در کشورهای کانادا، فرانسه، آمریکا و استرالیا گذرانده‌اند.

پنج نفر از این متخصصان در مصاحبه‌ی خود به نکاتی اشاره کرده‌اند که می‌تواند گواه این مدعا باشد که مکان تحصیل سبب تفاوت دیدگاه و تفاوت استفاده از امکانات اینترنت خواهد شد. این پنج نفر سابقه‌ی آشنایی خود با اینترنت راه زمان دانشجویی خود در خارج از کشور عنوان می‌کنند. دو نفر از این پنج نفر، مسئولیت آزمایشگاه‌های گروه خود در دانشکده را نیز به عهده دارند و علاوه بر تدریس، عهده‌دار مسئولیت شغلی دیگری نیز هستند. زندگی و تحصیل در خارج از کشور و مهارت فردی خاصی را برای آنان به ارمغان آورده است که می‌تواند پتانسیل‌های حرفه‌ای این افراد را بیشتر به عرصه‌ی عمل نزدیک کند و این چنین نقش خود را در اعتماد مسئولان دانشکده در واگذاری فعالیت‌های بیشتر شغلی به این زنان نشان دهد.

دکتر "ف" با اشاره به مکان فارغ‌التحصیلی خود، آن را امتیازی خاص می‌داند و می‌گوید:

«در کانادا تحصیل و به کمک اینترنت ارتباطاتم را با اساتید و سایر هم‌کلاسی‌هایم حفظ کرده‌ام و با هم تبادل اطلاعات داریم. علاوه بر این، استاد راهنمای فوق لیسانس و دکترایم از طریق اینترنت به‌من خیلی کمک می‌کند. چند وقت است که رابطه‌ی جامعه‌ی جهانی با ایران خوب نیست و ممکن است مقاله‌های مان را خوانده‌نشده پس بفرستند، اما با تأیید استادم که امضای ایشان پای مقاله‌ام می‌آید دیگر به این علت مقاله‌ام یکسره رد نمی‌شود و شانس مطالعه، داوری و پذیرش را هم پیدا می‌کند.»

تحصیل در خارج از کشور دلیل خوبی برای داشتن درک متفاوت از اینترنت و مزایای آن بوده و به فارغ‌التحصیلان دیدی متفاوت بخشیده است. این فارغ‌التحصیلان بر کاربرد بیشتر اینترنت در عرصه‌ی علم و دانش تأکید دارند و از پتانسیل‌های آن در شکل حفظ ارتباط با دانشگاه و اساتید و هم‌کلاس‌های خارج از کشور خود نیز بهره می‌گیرند.

مطالعه‌ی کیفی نقش اینترنت در زندگی فردی و حرفه‌ای زنان متخصص ۴۹

کاربرد اینترنت نزد زنان متخصص از زاویه‌ی مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی:

چون مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی از جمله مفاهیم نظری مورد تأکید این پژوهش است و در این پژوهش تلاش کرده‌ایم تا مرتبط‌ترین تعریف آن را در ارتباط با زنان متخصص انتخاب کنیم، برخی از سؤال‌های مصاحبه‌ها را نیز بر این مبنا طرح کرده‌ایم که اینترنت و بهره‌وری از آن، فراهم‌کننده‌ی چه نوع امکاناتی برای زنان عضو هیئت علمی دانشگاه تهران است که در نهایت منجر به افزایش سرمایه‌ی اجتماعی آنان می‌شود؟ طبق تعریف پذیرفته‌ی این پژوهش که همان تعریف جان فیلد از سرمایه‌ی اجتماعی است؛ شکلی مهم از سرمایه‌ی اجتماعی توان دستیابی به اطلاعاتی است که با روابط اجتماعی پیوند ذاتی و ملزوم دارد. اهمیت اطلاعات از این نظر است که مبنایی برای عمل فراهم می‌آورد. سرمایه‌ی اجتماعی از تغییراتی در روابط میان اشخاص حاصل می‌شود که کنش را تسهیل می‌کند، پس منبعی مهم برای افراد است و می‌تواند تأثیری عظیم بر قابلیت عمل کردن آن‌ها و کیفیتی بگذارد که برای زندگی تصور می‌کنند و برداشتی که از آن دارند.

از مجموع سی استاد مورد مصاحبه، ۲۶ نفر به افزایش ارتباطات‌شان با سایر هم‌کاران رشته‌شان چه در داخل و چه در خارج از کشور از طریق اینترنت اشاره کرده‌اند. از آن‌جا که سرمایه‌ی اجتماعی از تغییراتی در روابط میان اشخاص حاصل می‌شود، پس می‌توان گفت که سرمایه‌ی اجتماعی بیشتر زنان عضو هیئت علمی دانشگاه تهران با استفاده از اینترنت افزایش یافته است، اما این که این گسترش ارتباطات از طریق اینترنت از چه راه‌هایی و با چه تأثیراتی باعث افزایش سرمایه‌ی اجتماعی آنان شده است زمینه‌ای قابل بحث است که در دو محور قابل تبیین است: ۱- تأثیر این افزایش ارتباطات بر قابلیت عمل کردن حرفه‌ای و ۲- کیفیتی که این افراد برای زندگی تصور می‌کنند. به عبارت دیگر؛ مواردی را که این ارتباطات حرفه‌ای شکل گرفته از طریق اینترنت سبب شده است زنان متخصص در عرصه‌ی شغل خود و کیفیتی که برای زندگی تصور می‌کنند قدرت عمل بیشتری داشته باشند، با اشاره به مصادیق آن‌ها از طریق ارائه‌ی نقل قول‌ها تبیین می‌کنیم:

افزایش ارتباطات زنان متخصص از طریق اینترنت با همتایان خود، موجبات تغییر فراوانی را در عرصه‌ی شغل آنان فراهم کرده است که از جمله می‌توان به حضور پررنگ‌تر آنان در روند داوری مقالات اشاره کرد. دکتر "ف"، عضو هیئت علمی دانشکده‌ی متالوژی، در این باره می‌گوید:

«من در سال‌های اخیر به‌واسطه‌ی وجود اینترنت امکان داوری تعداد مقالات بیشتری از دانشگاه‌های مختلف کشور را به‌دست آورده‌ام. قبلاً این کار توسط پست انجام می‌شد و مثلاً ممکن بود حتی مقاله‌ای به‌دست من نرسد و هیچ مرجع پی‌گیری هم برای آن وجود نداشت، اما حالا من هر روز

۵۰ زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)، دوره ۸، شماره ۳، پاییز ۱۳۸۹

ای‌میلیم را چک می‌کنم و مقاله‌ها را داوری می‌کنم. این‌جوری سرعت انجام کارهای علمی خیلی بیشتر از قبل می‌شود و من امکان حضور بیشتر در عرصه‌ی داوری مقالات را به‌دست می‌آورم.»

دکتر "ه"، عضو هیئت علمی دانشکده‌ی علوم، نیز علاوه بر اشاره به امکان بیشتر داوری مقالات از طریق اینترنت، از تأثیرات این فعالیت در تصورش از خود نیز یاد کرده است و خود را آدمی بین‌المللی می‌داند. او می‌گوید:

«الان با اینترنت داوری بسیاری از مقالات بین‌المللی را انجام می‌دهم. تا قبل از وجود اینترنت من چنین امکانی را نداشتیم. اینترنت سبب شده است که اساتید ایرانی سطح دانش خودشان را به جهان بشناساند و دانشگاه‌های خارجی هم مرا بشناسند و به‌عبارتی؛ یک آدم بین‌المللی^{۳۲} باشم. با اینترنت من عضو دهکده‌ی جهانی هستم که شخصیت آکادمیک شناخته‌شده‌ای دارم {...}».

علاوه بر امکان داوری مقالات برای زنان عضو هیئت علمی دانشگاه تهران، به‌عنوان یکی از وجوه تأثیر افزایش ارتباطات اینترنتی و تأثیر مثبت آن بر قابلیت عمل‌کرد حرفه‌ای؛ دست‌یابی به منابع علمی تخصصی روز دنیا از طریق همین ارتباطات اینترنتی حرفه‌ای نیز، امکان جدیدی است که برای زنان متخصص فراهم شده است. عضو هیئت علمی دانشکده‌ی هنرهای زیبا دکتر "ش" با اشاره به امکان شناسایی هنرمندان معاصر و فعالان رشته‌ی تخصصی خود می‌گوید:

«از وقتی به اینترنت دست پیدا کرده‌ام با اوضاع و احوال جهانی هنر بیشتر از گذشته آشنا شده‌ام. با کمک اینترنت تقریباً لیست تمام دانشکده‌ها و مراکز هنری جهان را پیدا کرده‌ام و توانسته‌ام با خیلی از مواردی که قبلاً حتی زمینه‌ی فعالیت‌شان را نمی‌دانستم تماس و ارتباط برقرار کنم. اینترنت سبب شده است عکس‌های نمونه‌کارهای خودم را هم برای فعالان رشته‌ام در کشورهای مختلف بفرستم و با آن‌ها در مورد کارم بحث و تبادل نظر کنم. از طریق اینترنت مشترک بعضی از مجلات هنری گرافیکی شده‌ام و {...}».

همان‌طور که نقل‌قول‌ها نشان می‌دهد دنیای ارتباطات حرفه‌ای اساتید زن دانشگاه تهران به‌واسطه‌ی استفاده از اینترنت از گسترش بسیار زیادی برخوردار شده و در واقع این گسترش روابط سبب تسهیل دست‌یابی آنان به اطلاعات شده است.

در چنین شرایطی، شرکت در سمینارهای تخصصی مثل گذشته وابسته به اطلاع‌رسانی‌های فردی و دوست و آشنایی نیست و می‌تواند با یک پست الکترونیک یا ارسال یک خبرنامه، بدون در نظر گرفتن

مطالعه‌ی کیفی نقش اینترنت در زندگی فردی و حرفه‌ای زنان متخصص ۵۱

ارجحیتی خاص شامل حال همه شود. زنان متخصص نیز در چنین روندی از شانس برابر برای اعلام حضور و معرفی زمینه‌ی فعالیت خود برخوردار شده‌اند و می‌توانند به رشد و پیشرفت در عرصه‌ی شغلی خود دست یابند. علاوه بر امکان دسترسی به منابع علمی و تخصصی روز دنیا، که به گونه‌ای شگفت‌انگیز برای همه‌ی افراد بدون توجه به جنسیت فراهم شده است، محدود نبودن اینترنت به زمان و مکان در مقایسه با دیگر منابع اطلاعات مانند کتابخانه، خصوصیتی است که به زنان کمک می‌کند تا مجبور به تنظیم وقت مطالعه‌ی خود با ساعات کار کتابخانه‌ها نباشند و به این دلیل از آزادی عمل بیشتری در ایفای نقش‌های زندگی خانوادگی خود نیز برخوردار باشند.

تأثیر اینترنت بر کیفیت زندگی زنان متخصص:

هوارد (۲۰۰۲: ۷۴)^{۲۳} از قول اولدنبرگ^{۲۴} توضیح می‌دهد که مکان‌هایی مثل کافی‌شاپ، مراکز انجمن‌ها، فروشگاه‌های عمومی و ... که مردم در طول روز از آن‌ها استفاده می‌کنند، مکان‌های سومی هستند که پس از محیط خانه و کار در زندگی فردی و اجتماعی تأثیر گذارند. او اینترنت را هم در ردیف همین مکان‌های سوم می‌آورد و می‌گوید: «اینترنت هم مثل یکی از این فضاها سوم است که باعث رشد تعاملات اجتماعی شده و محیطی فراهم کرده است که مردم از طریق آن جامعه پذیرفته می‌شوند». اگر بپذیریم که تغییر بستر انجام امور روزمره، از ساده‌ترین تا پیچیده‌ترین فعالیت‌ها و از فضای واقعی به فضای مجازی، روزبه‌روز گسترش بیشتری پیدا می‌کند پس این تغییر بستر می‌تواند به تغییر کیفیت زندگی نیز منجر شود. کیفیتی که افراد برای زندگی تصور می‌کنند و برداشتی که از آن دارند می‌تواند از ارتباطات اجتماعی تأثیر بپذیرد. افزایش ارتباطات اینترنتی زنان متخصص عضو هیئت علمی دانشگاه تهران علاوه بر این که توانسته است سبب تغییر مثبت عمل کرد حرفه‌ای و شغلی آنان شود، در تصور این افراد از کیفیت زندگی نیز تأثیر گذاشته است. اشاره به نمونه‌های این تغییر تصور، سبب روشن شدن این وجه خواهد شد. دکتر "ی"، عضو هیئت علمی دانشکده‌ی علوم، در این رابطه می‌گوید:

«اینترنت تعداد دوستان مرا افزایش داده است. ممکن است این دوستان را هیچ‌وقت در فضای واقعی نبینم و با آن‌ها روبرو نشوم، اما همین روابط برایم لذت‌بخش و شادی‌آور است. بالاخره هر کدام از این دوستان در موقعیتی می‌توانند به آدم کمک کنند همان‌طور که من به آن‌ها کمک می‌کنم.

23. Philip E.N Howard

24. Ray Oldenburg

اینترنت برای گسترش دوستی‌ها، فضایی بهتر و گسترده‌تر دارد و می‌شود با هر کسی از هر ملتی و با هر دیدگاهی ارتباط برقرار کرد و دوست بود. با اینترنت آدم از تنهایی‌های خاص خودش هم درمی‌آید و شاید مثل قبل احساس دل‌تنگی نمی‌کند».

بدن‌های اظهارنظرها نشان‌دهنده‌ی تجارب خاص و تغییرات قابل توجه ناشی از آن است که این تغییرات در این محورهای دسته‌بندی شد: تغییر در تصور از خود فردی و حرفه‌ای، امکان پرداختن به علایق شخصی، کاستن از تضادهای زندگی خانوادگی و حرفه‌ای و امکان برقراری تعادل میان نقش‌های جنسیتی و حرفه‌ای. یافته‌های مصاحبه‌ها نشان می‌دهد که تجربه‌های خاص شخصی زنان متخصص، نوپدیددهنده‌ی تغییراتی است که تا پیش از وجود اینترنت امکان تجربه‌ی آنان وجود نداشته است و تعریف هویتی این زنان از خود شخصی و شغلی‌شان تغییر کرده است. اگر قرار باشد آنان خود فردی‌شان را تعریف کنند، در تعریف‌شان آثاری از عناصر از پیش تعبیر شده‌ای مثل سنت، خانواده، طبقه و ... به چشم نمی‌خورد. خود حرفه‌ای این زنان، خودی آگاه‌تر و خبره‌تر است.

همان‌گونه که نقل‌قول‌های زنان متخصص عضو هیئت علمی دانشگاه تهران نشان می‌دهد؛ تغییراتی مثل آگاهی بیشتر از زمان و نحوه‌ی برگزاری سمینارهای تخصصی در سراسر جهان، امکان انجام امور تشریفاتی مربوط به شرکت در این سمینارها از قبیل گرفتن دعوت‌نامه، ارسال چکیده‌ی مقالات، رزرو محل اقامت، از دست ندادن فرصت ارائه‌ی مقاله به‌علت نقش‌های جنسیتی مثل نقش مادری و ... تغییراتی است که به‌واسطه‌ی وجود اینترنت ایجاد شده و فراهم‌کننده‌ی امکانات بیشتری برای آنان در این زمینه شده است.

کلیدی زنان متخصص مورد سؤال این پژوهش با یاد کردن از چنین امکانی در اینترنت، به مصادیق مختلف آن نیز اشاره کرده‌اند. خانم دکتر "ن"، عضو هیئت علمی گروه مطالعات زنان، در این رابطه می‌گوید:

«اینترنت منبع و مأخذ بسیاری از کارهای علمی و تخصصی من و حتی فکر می‌کنم در جاهایی مثل ایران که دسترسی به منابع کتابی کمتر است، اینترنت وسیله‌ای خوب برای استفاده در مقاصد علمی است. مثلاً من متخصص می‌خواهم یک مقاله در مورد آموزش عالی دختران ایران بنویسم هرچند این موضوع در حوزه‌ی ایران و درباره‌ی ایران است، اما من می‌توانم در قسمت مبانی نظری و ادبیات کار تحقیقم از منابع لاتین و خارجی استفاده کنم. من از طریق اینترنت از تئوری‌های جدید در زمینه‌ی آموزش عالی آگاه می‌شوم و این‌گونه می‌توانم به مقالات و کتاب‌های موجود مراجعه کنم. اینترنت در زمینه‌ی مسائل شغلی فرصت‌های بیشتری برایم ایجاد می‌کند {.....}».

مطالعه‌ی کیفی نقش اینترنت در زندگی فردی و حرفه‌ای زنان متخصص ۵۳

نتیجه‌گیری

تجربه‌ی روابط گوناگون، دانش به ارمغان می‌آورد که در بسیاری از موارد ممکن است از ماه‌ها مطالعه‌ی کتب مختلف نیز حاصل نشود. ارتباطات افراد متخصص با یکدیگر و با افراد دیگر، علاوه بر این که چنین امتیازی را به همراه دارد، وارد سطح تعاملات نیز می‌شود و یک ارتباط کامل را به‌وجود می‌آورد. در این ارتباطات دوطرفه، ارتباط موجب رشد و پیشرفت هر دو طرف می‌شود و به‌صورت غیررسمی، روندهای آموزشی معناداری را برای هر دو طرف به ارمغان می‌آورد. در چنین شرایطی اطلاعات جدید ناشی از روابط، به زمینه‌ی موجود پیوند می‌خورد و سبب افزایش سطح تعاملات دوطرف می‌شود.

اما این ارتباطات حرفه‌ای مولد سرمایه‌ی اجتماعی، تنها به ارتباطات اساتید و متخصصان با یکدیگر خلاصه نمی‌شود و می‌تواند با برقراری ارتباط با دانشجویان، ویژگی‌های یک محیط آموزشی آکادمیک را قابل رؤیت کند. اگر بپذیریم که یک محیط آموزشی باید حداقل سه ویژگی؛ قراردادن دانش کافی در اختیار دانشجویان، آموزش روش‌های انتقادی اندیشیدن و فراهم‌آوری شرایط محیطی حامی دو ویژگی قبل را داشته باشد، ارتباطات اینترنتی اساتید و دانشجویان می‌تواند ویژگی اول را بیشتر از گذشته عملی و به انتقال اطلاعات اساتید به دانشجویان کمک کند. شاید به‌جا باشد که از تغییر روش‌های آموزشی و شکل‌گیری آنان بر بستر اینترنت به‌عنوان انقلابی در روش‌های آموزشی آکادمیک یاد کنیم. اینترنت؛ دسترسی، انتقال و بازنمایی دانش روز دنیا را تسهیل و از این طریق به گسترش علم و دانش فارغ از محدودیت‌های گذشته نیز کمک می‌کند. خوشبختانه این انقلاب در روش‌های آموزشی آکادمیک در دانشگاه تهران نیز گام‌های اولیه خود را برداشته و کامپیوترها را از محیط‌های صرفاً آزمایشگاهی خارج و وارد کلاس‌های درس و حتی محوطه‌ی دانشگاه کرده است. به‌کارگیری سیستم شبکه بدون سیم^{۲۵}، گواهی بر این مدعاست که تکنولوژی اینترنت به‌عنوان بستر روش‌های آموزشی، علاوه بر کمک به ارتقای سطح دانش اساتید، با کمک به ارتباطات حرفه‌ای اینترنتی برای نسل بعد فارغ‌التحصیلانی را تربیت کند که از توان‌مندی لازم برای توسعه‌ی ظرفیت‌های علمی برخوردار باشند و با دانش و درکی متفاوت از تکنولوژی اینترنت، مشارکتی بیشتر در جریان‌سازی اطلاعاتی و علمی از خود نشان دهند و شکل‌دهنده‌ی یک چارچوب گفت‌وگویی در علم و تخصص آکادمیک کشور باشند.

25. Wireless

۵۴ زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)، دوره ۸، شماره ۳، پاییز ۱۳۸۹

زنان متخصص متأهل با عهده‌داریِ دوگانه نقش یعنی؛ نقش‌های همسری و مادری و نقش‌های حرفه‌ای و شغلی، در معرض تضادهایی بزرگ‌تر در ایفای الزامات هریک از این نقش‌ها هستند. کار و خانواده در حد بسیار بالایی با هم ناهمگون هستند، اما وقتی شخصی دارای بیش از یک نقش باشد به لحاظ ذهنی، برای برقراری تعادل بین این نقش‌ها برنامه‌ریزی می‌کند و فعالیت‌های ذهنی‌اش افزایش می‌یابد و منجر به برنامه‌ریزی و مدیریت می‌شود. اینترنت نیز می‌تواند یکی از این ابزارهای مدیریتی باشد که به این زنان خدمت و تعاملات بین کار و زندگی را وارد زمینه‌ای جدید می‌کند. کمک این تکنولوژی برای انجام راحت‌تر امور روزمره‌ی مربوط به خانه و خانواده، امتیازی است که فشارهای این عرصه را برای زنان متخصص کمتر کرده است.

استفاده از اینترنت سبب می‌شود تا زنان به موفقیت در هر دو نقش شغلی و خانوادگی نزدیک‌تر شوند و از این پس، موفقیت در عرصه‌ی شغلی برای آنان هم‌معنی با ضعف در نقش دیگر نیست. وقتی زنان متخصص با کمک اینترنت بر فشارهای نقش‌های جنسیتی و خانگی خود فایق می‌آیند، می‌توانند از شغل خود بیشتر لذت ببرند و به موفقیت‌های بیشتری در آن دست یابند. الزامات مادری از جمله الزامات نقش‌های جنسیتی است که در بسیاری از موارد می‌تواند سد راه ارتقای شغلی زنان متخصص شود، اما همان‌گونه که به موارد مختلف آن در سراسر این پژوهش اشاره کردیم، کاربردهای متنوع اینترنت کمک می‌کند تا زنان متخصص بتوانند با تغییر شکل انجام این الزامات، از فشارها و تأثیرات آن‌ها بر کار و شغل خود بکاهند.

منابع

- Abbot Pamela and Vales Keller** (2006) *Sociology of Women* , translated by Manijeh Najm Araghi , Tehran , Ney Publication.
- Anand, Anita** (2005) *Alternative Media: Creating a Stir*, Society for International Development. 48, 92-95. DOI:10.1057/palgrave.development.1100128.
- Cho , Jeacka & Ternet, Allen** (2006) *Validity in Qualitative Research Revisited*, Sage Publication Vol. 6, No. 3, 319-340 DOI: 10.1177/1468794106065006
- Cooper,Joel & Weaver,Kimberlee** (2003) *Gender and Computer; understanding the digital divide*, Princeton university, Lawrence Elbaum Associates Publishers.
- Dipboy.Robert&Collela,Richard** (2005) *Discrimination at work* ,Lawrence Elbaum Associates Publications.
- Drefus, Herbert & Drefus, Stuart** (2005) *Expertise in real world Contexts, organization studies*.

- Germain, Millen** (2006) Development and Preliminary Validation of a Psychometric measure of Expertise , Bary university ,Florida VA. February 18-22.
- Greenhill, Anita., Wilson, Mond** (2006) 'Haven or hell? Telework, flexibility and family in the e-society: a Marxist analysis', European Journal of Information Systems, Vol.15(4), 379-388, 1476-9344.
- Greig, Meyer** (2002) The End of Geography? Sage publication, university of Illinois journal of conflict resolutions. Vol.15(9), 373-288, 1476-9334
- Hariri Najla** (2006) Methods of Qualitative Research, Tehran, Azad University Publication.
- Howard ,Nickol** (2002) Days and Nights on the Internet, New media and new society 4 (4) sage publication , university of Illinois – Chicago, November pp 550-574.
- Kossek , Ellen ernest & Lambert ,Susan J** (2005) Work and Life Integration; organizational, cultural and Individual Perspectives, Lawerence Elbaum Associates, Publisher, New Jersey.
- Loy, S** (2001) Diffusion of an innovation: computer technology integration and the role of collaboration, Blacksburg, virginia: polytechnic institute and stat university.
- Macfadyyn, Leon** (2007) Inter Mediated Communication at the Cultural interface. In C.Ghauri (Ed), Encyclopedia of Human Computer Interaction , Liverpool John Moores University.volume 13, Number 3/September.DOI:10.1007/BFO1174778.
- Montazer ghaem Mehdi** (2005) Digital Democracy and Electronic Government ; politics and governance in the age of Information Communication Technologies (ICT's), Society Science paper, 19 pp227-259.
- Nersisians Emiliya** (2004) Anthropology of Gender, Tehran, Afkar Publication with Mirase farhangi Organization.
- Olaughlin, Elizabet & Bischoff, Lisa** (2005) Balancing Parenthood and Academia: work/family Stress as Influenced by Gender and Tenure Status, Journal of Family Issues, v26 n1 p79-106 Jan.
- Pavel Ronald** (2000) Main method in research for Librarian , translated by Najla Hariri, Tehran, Azad University Publication.
- Roze, Amanda** (2007) An Exploratory study of High Achieving women's Difinition of Success ,The state University of New Jersey.
- Shortis,Tim** (2001) The language of ITC , Routledge Publication, first Edition P64.
- Shrum,Keith benson,Wiebe Bijker and Klaus Brunnstein** (2007) Past, present and future of research in the information society , Springer publication P.446.
- Walters, Margaret** (2005) Feminism: A very short introduction, Oxford University Press.
- Witaker, Jason** (2004) The Cyberspace Handbook, Rutledge Publication. first published.
- Wyatt,Gsally** (2001) Identifying with information: citizen Empowerment ,the internet and the environmental Anti-Toxins movement in cyber activism, Rutledge, PP185-208.